

■ УДК 792.2 (049.32)

В. М. Шейко, доктор історичних наук, професор, член-кореспондент Національної академії мистецтв України, заслужений діяч мистецтв України, ректор Харківської державної академії культури, м. Харків

Н. М. Кушнарєнко, доктор педагогічних наук, професор, заслужений працівник культури України, проректор з наукової роботи Харківської державної академії культури, м. Харків

М. В. Дяченко, доктор філософських наук, професор, заслужений працівник культури України, завідувач кафедри філософії та політології Харківської державної академії культури, м. Харків

ФУНДАМЕНТАЛЬНЕ ОСМИСЛЕННЯ ІСТОРІЇ СЦЕНІЧНОГО МИСТЕЦТВА (ІСТОРІОГРАФІЧНО-ПОНЯТТЄВИЙ ДИСКУРС)

Клековкін О. Ю. Дискурс про театр: Історіографічний словничок / Передм. А. О. Пучкова; Ін-т проблем сучас. мистец. НАМ України. — Київ : Арт Економі, 2016. — 136 с.

За умов інтелектуалізації сучасного інформаційного суспільства суттєво посилюється значення науки.

Історія науки загалом, історія мистецтвознавства (особливе), історія театрознавства (одиничне), яким притаманні як специфічність, так і внутрішня єдність, потребують фундаментального теоретико-методологічного підґрунтя, концептуалізації сучасних досліджень з історії театрального (сценічного) мистецтва, уніфікації його поняттєвого апарату, базованого на класичних канонах театральної науки.

Важливе місце в діяльності науковців належить теорії та методології пізнання обраного ними об'єкта та предмета дослідження. Навіщо мистецтвознавцеві, зокрема театрознавцеві, методологія? Загалом на це запитання можна відповісти так: її необхідність зумовлена складністю наукового дискурсу, який передбачає наявність ґрунтовних знань, умінь, навичок різноаспектного аналізу як безпосередньо предмета дослідження, так і тих напрацювань попередників, що стали вже історією, складовою культурної спадщини. Методологія в галузі гуманітарних наук залишається проблемним полем, малодослідженою науковою сферою, особливо це стосується мистецтвознавства. Методологічна невизначеність у діяльності дослідника, митця призводить до їхньої хиткої позиції стосовно вироблених підходів і засобів наукової, творчої діяльності.

На сучасному мистецькому просторі часто замість використання загальноприйнятого театрознавчого термінологічного апарату автори вдаються до вигадкування власних термінів або довільного тлумачення

існуючих, чого не допускається в жодній науці і що призводить до непорозуміння наукової спільноти.

У цьому сенсі слід привітати науковий загал із виходом друком ґрунтового українського історіографічного словника «Дискурс про театр» (К. 2016), автором якого є визнаний учений-театрознавець, доктор мистецтвознавства, професор, заслужений діяч мистецтв України, завідувач відділу науково-творчих досліджень, інформації та аналізу Інституту проблем сучасного мистецтва Національної академії мистецтв України Олександр Юрійович Клековкін, що додає ще більшої авторитетності рецензованому виданню, яке збагачує вітчизняний і світовий театральномистецький простір унікальним, систематизованим знанням.

Структурно словник складається із солідної передмови «До методології наук через герменевтику методу» наукового редактора видання — А. О. Пучкова, доктора мистецтвознавства, професора, заступника директора з наукової роботи Інституту проблем сучасного мистецтва Національної академії мистецтв України; ґрунтовної передмови «Театр у замковій шпарині» автора словника; власне словника; списку основної літератури; алфавітного покажчика. Видання призначене магістрантам і аспірантам — дослідникам театального мистецтва.

Словник містить упорядкований перелік понад 140 найважливіших термінів і термінологічних сполучень з теорії та історії театру, відображає всі пласти їхнього лексичного складу. Визначення обсягу і змісту основних понять підкріплюється думками і науковими ідеями класиків мистецтвознавства й культурології.

Словникові статті є розгорнутими або стислими, пояснюють основні категорії, створені чи запозичені театрознавством із суміжних галузей для окреслення головних принципів і методів дослідження історії сценічного мистецтва. Вони складаються із:

- заголовного слова чи словосполучення;
- етимологічної довідки до слів іншомовного походження;
- визначення.

Внутрішня структура словника побудована за абеткою і подана в певних початкових формах. Якщо заголовне слово складається з кількох слів, тому пріоритетними серед них є логічний наголос і яке користувач словника шукатиме в першу чергу. Заголовні слова, ключові терміни, висловлювання видатних учених позначені курсивом.

У передмові зазначено, що автор не претендує на охоплення всіх аспектів дискурсу про театр, залишає обабіч театр сучасний, зосередивши увагу на історичному аспекті, слушно зауважуючи, що

театр — історичний феномен, адже результати його діяльності завжди в минулому [с. 9]. Тому основним предметом розгляду є історіографія театру, як і реконструювання його минулого. Це реконструювання, на думку автора, можливе лише в дискурсі про театр, що передбачає не лише системний науковий аналіз театрального процесу, а й розгляд широкого соціокультурного «поля», у якому він відбувається. Тому, як зазначає автор, важливою є фіксація того, що відбувається навколо театру й за лаштунками театральної сцени.

Отже, історіографія театру передбачає, окрім наукового аналізу минулого театру, ще й «реконструювання <...> балачок про нього, що тривали впродовж століть» [с. 13]. У контексті цієї парадигми двоїстості у рефлексії театрального буття автор розміщує наведені в словникові терміни «навколо нерозлучної пари понять», а саме: одні з них є носіями інформації — повідомлення, котре «зменшує невизначеність, сприймається як віддзеркалення фактів матеріального світу, є об'єктом зберігання, перетворення, передачі, використання, характеризується об'єктивністю, достовірністю, повнотою, тобто за допомогою цього повідомлення можна вирішити якісь актуальні завдання». Не менш важливим для читача, котрий долучається до театрального виру життя, є, на думку автора, друге поняття, вороже інформації — інформаційний шум — повідомлення, що «не несе корисної інформації, містить загальновідомі або перекручені відомості, має зміст, який неможливо зрозуміти; це паразити свідомості, котрі на комп'ютерному сленгу називаються спамом, фейком, фейлом, флудом, мемом (медіа-вірус) та ін.» [с. 12].

Специфіка історії театру, зазначає О. Ю. Клековкін, полягає в тому, що джерела, які свідчать про неї, перенасичені шумом. Завдання дослідника достатньо складні — «виокремити із цього шуму, зазвичай підпертого традиціями, забобонами, аксіомами й авторитетами класиків, бодай кілька бітів інформації, виявити замовника, організатора та способи, якими вони створили шум, — це також інформація, подекуди важливіша, ніж та, що приховується за шумом» [с. 12]. У виданні знаходимо саме такі повідомлення, з яких читач разом з автором словника має з полови «вишолушити» зерна — об'єктивні відомості, правдиву інформацію про певний театральний твір, постанову, відгуки театральних критиків. Це стосується, наприклад, таких базових термінів і повідомлень, яким учений додав власної наукової аргументації: «аналіз формальний», «анахронізм», «версифікація», «герменевтика», «демагогія», «джерело історичне», «дискурс», «історія понять», «класифікація», «критика театральна», «метод», «метод біографічний (історико-психологічний)», «метод генетичний», «метод

дискурс-аналізу (дискурсивний аналіз)», «метод історико-типологічний», «метод культурно-стилістичний», «метод періодизації», «метод порівняльно-історичний (метод компаративний)», «сценарій дослідження», «театрознавство», «факт науковий» та ін.

Відповідно до означених вище підходів автора щодо розміщення за змістом і структурою театрознавчого матеріалу, можна констатувати: задум стосовно тлумачення основних принципів, правил, інструментів і маркерів, за допомогою яких здійснюється відокремлення інформації від інформаційного шуму в історичному дискурсі про театр, який і є предметом історіографії театру, реалізовано достатньо вдало. У передмові до видання автор слушно зауважує, що ті запитання, які ми ставимо минулому, не мають остаточних відповідей, з чим не можна не погодитися. Адже істина — процес постійного збагачення знання про певні предмети дослідження, потребує постійного переосмислення в контексті сьогодення. «Сенс історіографії, — пише О. Ю. Клековкін, — не в тому, щоби позазубрювати запитання і відповіді попередників, якщо навіть вони мають статус класиків. Сенс у тому, щоби спробувати зрозуміти залежність їхніх запитань і відповідей від вимог часу, відмовитися від їхніх відповідей і поставити нові запитання, котрі відповідають нашим сьгоднішнім потребам» [с. 14].

Словник виконує дві найважливіші функції: інформативну (через слово він передає знання найоперативніше) і нормативну (фіксує знання і використання слова, сприяє вдосконаленню, уніфікації наукової мови, розвиває наукову комунікацію. Видання оригінальне, не підпадає під загально- визнане розуміння словників, які, зазвичай, поділяють на енциклопедичні, термінологічні та мовні (лінгвістичні).

Зазначимо, що книга О. Ю. Клековкіна написана з любов'ю до справи — історії та теорії театру, звернімо увагу на «ласкаву» назву цього видання «історіографічний словничок», не «словник», а саме «словничок», можливо, через притаманну відомому вченому скромність чи відсутність всеосяжного охоплення основних дефініцій або невеликий обсяг видання (8,5 др. арк.). Рецензенти після ознайомлення із зазначеною працею вважають, що за змістом та рівнем подання матеріалу цей презентабельний словник можна вважати навчальним посібником, який суттєво доповнює інші види навчально-методичної літератури, це справжнє історіографічне явище, результат розуміння єдності наукового знання.

Звісно, у процесі авторського компоновання й викладу матеріалу є й окремі недоліки, зокрема, це стосується певної непослідовності у викладі змісту понять, концептів, повідомлень. Одні з них змістовно розкриваються у контексті дискурсу про театр, інші — за межами такого

контексту. Деякі поняття й терміни подано лише в загальнонауковому значенні, не прописано театрознавчий аспект («видання наукове», «дослідження наукове», «закономірність історична», «концепція», «метод аксіологічний», «метод контент-аналізу» тощо). Водночас заслуговують на увагу творчо осмислені автором повідомлення, наприклад, такі: «метод реконструкції вистави», «сценарій дослідження», «метод аналізу ремарок».

Але одна книга не вирішить всіх порушених історіографією театру проблем. Свої конкретні завдання автор, на нашу думку, вирішив успішно. Сподіваємося на продовження цієї фундаментальної праці.

Надійшла до редколегії 08.09.16.